

Uhľovodíky

- Dvojprvkové zlúčeniny vodíka H a uhlíka C
- C- štvorväzbový, H- jednoväzbový

Rozdelenie uhľovodíkov

1. Alifatické

- A. Nasýtené- alkány
- B. Nenasýtené
  - a. alkény
  - b. alkíny

2. aromatické (arény)

Alkány

- Nasýtené uhľovodíky
- Medzi atómami uhlíka s jednoduchými kovalentnými väzbami (sigma väzba)
- Lineárny alebo rozvetvený reťazec
- Homologický rad/ -CH₂- homologický prírastok
- sp³ hybridizácia, 109°
- atóm uhlíka môže byť primárny, sekundárny, terciárny, kvartérny

Názvoslovie

Názov:

1. C1-C4 triviálny- C1- metán C2- etán C3- propán C4- bután

2. C5 a viac systémový-

- grécka číselná prepona podľa počtu atómov uhlíka + koncovka -án
- C6 počet atómov 6(predpona hexa) + koncovka án = hexán

Grécke číselné predpony

1-mono	2- di	3- tri	4- tetra	5- penta
6-hexa	7-hepta	8-okta	9-nona	10-deka

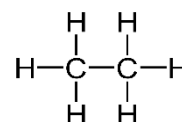
Vzorce

A. molekulový(sumárny)

- všeobecný vzorec C_nH_{2n+2}
- n= počet atómov uhlíka Napr. **etán**..... n=2..... C₂H_{2.2+2} T.j.: **C₂H₆**

B. štruktúrny (konštitučný)

- Zachovaná väzbovosť (uhlík štvorväzbový, vodík jednoväzbovosť)
- Určuje poradie a väzbovosť atómov vo vzorci

C. štruktúrny (racionálny)

- Zjednodušený štruktúrny
- Vyjadruje zoskupenie atómov
 $\text{CH}_3\text{-CH}_3$

Vlastnosti alkánov

A. Fyzikálne

- skupenstvo
  - prvé štyri → plyny
  - od C(5) po C(16) → kvapaliny
  - od C(17) → tuhé látky
- teplota topenia a varu- rastú s počtom atómov uhlíka
- rozpustnosť- v nepolárnych organických rozpúšťadlách (vo vode nie)
- nepolárna molekula
- so C4 a viac tvoria reťazové (konštitučné) izoméry
- atómy uhlíka voľne rotujú okolo sigmy väzby- konformácia, vznik konformérov

B. Chemické vlastnosti

- málo reaktívne (parafíny(z *lat. parum afinis -málo reaktívne*)- chýbajú im funkčné skupiny
- homolytické štiepenie väzieb (dodaním žiarenia, vysokej teploty, činidla)- kvôli vysokej disociačnej energii väzieb

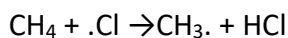
Typické reakcie alkánov

I. Radikálová substitúcia

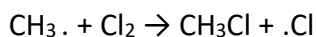
- nahradenie atómu/ skupiny atómov vodíka iným atómom/ inou skupinou atómov
- potrebné radikálové činidlo (štiepením nepolárnej látky pôsobením UV)
- nevýhoda vznik vedľajších produktov, ktoré treba odizolovať
- pri nadbytku chlóru môže prebiehať do ďalších stupňov
- halogenácia, sulfochlorácia, nitrácia

3 kroky radikálovej substitúcie

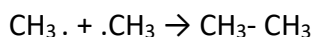
1. iniciácia- vznik radikálu

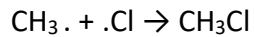

2. propagácia- reakcia radikálov so substrátom a tvorba nových radikálov, reťazová reakcia prebieha pokiaľ nevymiznú radikály z reakčnej zmesi

3. terminácia- vzájomná reakcia radikálov a ich zánik

II. Eliminácia

- štiepenie atómov vodíka (dehydrogenácií)
- tvorbe násobnej väzby
- vznik nenasýtených uhľovodíkov
- potrebné dodať energiu v podobe tepla a katalyzátor (Ni, Pt, Pd)
 $\text{CH}_3\text{-CH}_3 \rightarrow \text{CH}_2=\text{CH}_2 + \text{H}_2$ (Δ , kat)

III. Oxidácia

- Radikálovým mechanizmom (na iniciáciu dodať iskru alebo plameň)
- Vzduchom alebo kyslíkom
- Horenie
- Exotermické (až explozívne)
- Konečný produkt CO_2 a H_2O
 $\text{CH}_4 + 2 \text{O}_2 \rightarrow \text{CO}_2 + 2 \text{H}_2\text{O}$ (čím dlhší reťazec tým dymivejšie)
- **Krakovanie**- rozklad uhľovodíkov s dlhým reťazcom na uhľovodíky s kratším, pri spracovaní ropy

Metán

- Bezfarebný plyn bez zápachu
- má menšiu hustotu ako vzduch (tvorí s ním výbušnú zmes)
- nachádza sa vo výfukových plynoch
- je skleníkovým plynom
- fyziologicky inertný(jeho dýchanie môže spôsobiť smrť, v nedostatku kyslíka)

Výskyt

- hlavná zložka zemného plynu, bioplynu, bahenný plyn, metánového ľadu
- vzniká pri hnití organických látok (v močiaroch, skládky odpadov, trávenie prežúvavcov)

Využitie

- vykurovanie v domácnostiach (dobrá dostupnosť, čisté horenie)
dokonalé spaľovanie metánu $\text{CH}_4 + 2\text{O}_2 \rightarrow \text{CO}_2 + 2\text{H}_2\text{O}$ (modrý plameň, pozor keď horí na žlt!!!!)
- sadze- farbivo do pneumatík
vznikajú nedokonalých horením metánu $\text{CH}_4 + \text{O}_2 \rightarrow \text{C} + 2\text{H}_2\text{O}$ (pyrolýza)
- výroba kyseliny octovej, acetylénu, chlórovaných derivátov, syntetických polymérov

Etán

Vlastnosti

- bezfarebný, bez zápachu plyn
- izoluje sa zo zemného plynu
- vzniká po spracovaní ropy

vyžitie- výroba etylénu, polyetylénu

Propán, bután

- čistý bez zápachu, odorizuje sa
- zvýšením tlaku sa dajú ľahko skvapalniť a plniť do nádob (propán-butánová zmes)- tekutý plyn
- využitie: turistické plynové variče, svietenie, kúrenie v domácnosti, v automobiloch LPG, výroba propénu

Biologické účinky alkánov

- rozpúšťadlá lipidov biomembrám (spôsobujú horšiu flexibilitu a nepriepustnosť tekutín)
- emolienty- zjemňujú pokožku, farmácia, krémy, maste
- laxatívum- lieky na zápachu v dolnej časti TS
- chemická komunikácia v živej prírode (napr. sexuálne hormóny)

Cykloalkány

- Alkány s cyklickým reťazcom
- Nasýtené uhľovodíky

Názvoslovie

- Názov: cyklo+ názov alkánu (grécka číselná predpona podľa počtu uhlíkov+ prípona – án)
- Vzorec: $C_n H_{2n}$ C_6H_{12} (cyklohexán)

Cyklohexán

- Kvapalina
- Vzniká pri spracovaní ropy
- Využitie: výroba polyamidov (plastov), benzénu